

Філософія, коло її проблем та роль у суспільстві

---

1. Світогляд, його сутність і структура
2. Предмет філософії
3. Основні функції філософії

Світогляд може бути буденно-практичним і теоретичним, повсякденним і науковим, індивідуальним і суспільним прогресивним і радикальним.

Елементи структури світогляду:

- Світовідчуття
- Світосприймання
- Світоуявлення
- Світорозуміння
- Світовідношення

На основі цих елементів формуються ідеали людини, що відображають її життєві цілі.

Історичні типи світогляду

- Міфологічний
- Релігійний
- Філософський

Слово «філософія» в перекладі з грецької
«любов до мудрості».

Піфагор (VI ст. до н.е.) був першим хто назвав
себе філософом.

Філософія була першою теоретичною формою
знання, з якої виокремилися математика, астрономія,
фізика, медицина та інші науки.

**Предметом філософії є відношення
«Людина-Світ».**

Філософське осмислення дійсності передбачає наявність двох протилежностей

- **Об'єктивна реальність** — умовно кажучи світ «зовнішній» відносно свідомості людини;
- **Суб'єктивна реальність** — світ «внутрішній» — психічне та духовне життя людини.

Тут виникають питання ставлення людини до світу, свідомості до буття, суб'єктивного до об'єктивного. Два напрямки філософії давали відповіді на ці питання:

- **Матеріалізм** — первинна матерія;
- **Ідеалізм** — первинна свідомість.

Монізм – все існуюче має єдине джерело

- Матеріалістичний монізм – бачить єдність світу у його матеріальності;
- Ідеалістичний монізм – за основу всього сущого приймає духовне начало (свідомість).

У свою чергу, **дуалізм** визнавав рівність матерії та свідомості

Пізнаваність світу

Визнають пізнання світу:

- **Сенсуалізм** (Лок, Кондильяк) — головну роль відводить чуттєвому пізнанню;
- **Раціоналізм** (Декарт, Спіноза) — взяв за основу розум;
- **Ірраціоналізм** (Ніцше, Бергсон) — відкидає роль розуму в пізнанні.

Пізнаваність світу

Супротивники ідеї пізнаваності світу:

- **Скептицизм** (Піррон, Горгій) – відкидає можливість достовірного знання світу;
- **Агностицизм** (Юм, Кант) – цілком або частково заперечує пізнаваність світу.

Функції філософії

- Світоглядна
- Гносеологічна
- Методологічна
- Ідеологічна
- Гуманістична
- Культурно-виховна
- Критична
- Аксіологічна

Функції філософії

- Евристична
- Прогностична

Крім того, філософія завжди виконує функцію **універсального знання.**

Саме функції філософії характеризують її роль у суспільстві.

Структура філософського знання:

- Онтологія;
- Гносеологія;
- Логіка;
- Етика;
- Естетика;
- Історія філософії.

Методи філософії:

- Діалектика;
- Метафізика;
- Догматизм;
- Еклектика;
- Софістика;
- Герменевтика.

Антична філософія.

Основні риси:

1. Наявність міфологічних та епічних образів;
2. Присутність елементів антропоморфізму;
3. Наївний пантеїзм;
4. Пов'язування природніх процесів з моральною проблематикою;
5. Пошуки першопочатку всього існуючого.

Основні етапи античної філософії:

- **Рання класика (VII –VI ст. до н.е.).** У центрі уваги: проблема фізики (природи), Космосу, Всесвіту;
- **Висока класика (V –IV ст. до н.е.).** Відбувається антропологічний поворот: людина в системі інших проблем;
- **Пізня класика (кінець IV до н.е. – початок VI ст. н.е.).** Осмислення та коментування ідей мислителів попереднього періоду.

1 період рання класика або натурфілософія

- Натурфілософські ідеї
  - Субстанціональна модель світу
-

Мілетська школа:

Засновник **Фалес** – першооснова всього суцього - **Вода**

Послідовники:

Анаксимандр – першооснова всього суцього – невизначений початок – «**Апейрон**»

Анаксімен – першооснова всього суцього – **Повітря**

Основні філософські принципи мілетської школи були розвинуті **Гераклітом Ефеським** – першооснова всього суцього – **Вогонь**

Школа піфагорійців

Засновником був Піфагор, першоосновою світу вважав кількісне відношення – **Число**.

1-ця – основа всього;

2-ка – створює лінії;

3-ка – створює поверхні;

4-ка – створює тіла.

Священною декадою є число 10 ,бо це подоба Всесвіту з 10 небесними сферами і світилами.

Елейська школа.

VI ст. до н.е.

Основа світу – Буття.

Парменід ділив світ на: істинний (буття – вічне, незмінне) та неістинний (світ конкретних речей).

Зенон ділить пізнання на: раціональне (істинне пізнання) і чуттєве (обмежене, суперечливе). Творець логічних ускладнень (відомі як апорії Зенона).

Послідовником був **Емпедокл**, який заснував школу **еволюціонізму**, приймає за першооснову світу всі 4 стихії: землю, воду, повітря та вогонь.

Після школи еволюціонізму виникає школа **ноології** або концепція всесвітнього розуму **Анаксагора**.

Школа атомізму

Визнають буття – Атоми, небуття - пустоту

- Левкіпп
- Демокріт:
  - «темний шлях пізнання» – за допомогою чуттів – зір, слух, нюх, смак, дотик;
  - «світлий шлях пізнання» - за допомогою мислення.

2 період висока класика

Софісти:

- Протагор – «Людина – міра всіх речей»
- Горгій

Критикував софістів **Сократ**, за те що вони «навчають мудрості за платню».

Ключова фраза «Я знаю, що нічого не знаю» - є поясненням необхідності глибокого пізнання самого себе (будова світу, фізична природа речей непізнавані, пізнати можна тільки самих себе).

Сформував філософський – діалектику – виявлення суперечностей у твердженнях опонента шляхом постановки правильних питань.

Платон

(був учнем Сократа)

- Засновник філософської школи – Академія;
- Перший найвідоміший філософ чийі роботи збереглись до сьогодні, писав їх у формі діалогу: «Апології Сократа», «Банкет», «Держава», «Федр» та ін;
- Основні ідеї: натурфілософія, вчення про Космос, теорія пізнання та діалектика, проблеми людини і суспільства, вчення про ідеї (нематеріальні сутності речей), творець об'єктивного ідеалізму, вперше створює концепцію досконалої (ідеальної) держави.
- Знання: достовірні апріорні знання дані людині Богом; близькі до достовірного знання – це знання чисел і засновані на числах науки; недостовірні знання – емпіричні, тобто отримані на основі відчуттів.

Аристотель

(учень Платона)

-
- Твори: «Метафізика», «Органон», «Про душу», «Політика», «Економіка»..
  - Займається тлумаченням предмету філософії, був першим критиком теорії ідей Платона («Платон мені друг, але істина дорожча»), з'ясування явищ сприйняття і пам'яті людини, дослідження душі людини, критикував скептицизм і стверджував пізнаваність світу, чуттєве і раціональне пізнання
  - Був учителем Олександра Македонського

3 період пізня класика

- **Епікуреїзм:** засновник Епікур (342-270 рр. до н.е.) (основна праця: «Про природу») сформував 3 види знання: фізику, каноніку, етику; послідовник Тит Лукрецій Кар («Про природу речей») вважав, що основна мета філософії – звільнити людину від страху загробної кари, через пізнання природи та законів її функціонування;
- **Скептицизм:** VI – III ст. до н.е., представники: Піррон з Еліди, Енесідем з Кноса, Секст Емпірик. Вказували на відносність людського пізнання, ключовими є три питання:
  - Якими є всі речі?
  - Як людина має ставитися до світу речей?
  - Яку вигоду отримує людина від свого ставлення до речей світу?

3 період пізня класика

- **Стоїцизм.** Засновник Зенон з Кітіону, послідовники: Клеанф, Хрісіпп, Сенека, Епіктет, Марк Аврелій. Це філософська школа етичної направленості. Світ – єдине тіло, яке наскрізь пронизано активним началом, яким є Бог (творчий «вогонь»), завдяки якому дія долі неминуча.
- **Неоплатонізм.** Засновники: Плотін, Порфирій, Ямвліх, Прокл. Філософським джерелом є вчення Платона про ідеї і вторинність матеріального світу, витлумачено ними в дусі містицизму.

Філософія Середньовіччя

- Теоцентрична (все існуюче від Бога та його волі);
- Світ як подвійне буття:
  - Справжній світ – божественний, небесний;
  - Несправжній світ – земний, грішний.

Апологетика

(два напрями ставлення до філософії античності)

- Позитивне: Юстін Мученик, Афінагор, Климент Олександрійський, Оріген;
- Негативне: Квінт Тертуліан.

Ідеологія: відпала необхідність захищати і обґрунтовувати своє право на життя, настав час вказувати шлях і вести світ, що руйнувався, до спасіння.

Патристика: діяльність отців церкви

- Найвідоміший представник Аврелій Августин (Августин Блаженний): «Про місто Боже», «Сповідь», «Про Трійцю». Вчення про свободну волю, нове тлумачення часу (лінійне).
- Ієронім Блаженний: переклав Біблію латиною, Марціал Капелла: основою всіх знань є граматики, діалектика, риторика, Боецій: «Про музику», «Про святу трійцю», «Про католицьку віру», «Розрада філософією» - поєднував грецьку філософію із християнським світобаченням, Флавій: заснував школу в якій розпочалися переклади та систематизування християнських книг та текстів.
- Погляди представників патристики стали основою для наступного етапу – схоластики.

Схоластика

- Рання схоластика IX – XII ст.;
- Зріла, класична схоластика XII – XV ст.

Перші монастирські школи, перші викладання філософії.

Ансельм «Я вірую, щоб розуміти, а не прагну розуміти, щоб вірити», побудував «онтологічне доведення» буття Бога.

Іоанн Росцелін: триєдина сутність ликів Бога: Бог – Бог-Отець – Бог-Син – Бог-Святий Дух.

П'єр Абеляр «Так і ні», «Листування з Елоїзою» звертається до розуму в пошуках істини, як засобу популяризації християнського вчення.

Фома Аквінський «Сума проти поганців», «Сума теології» - творець томізму («покатоличеного» арістотелізму) – вчення про те, що Всесвіт являє собою ієрархію ступенів буття: нижчий – природа, матерія, вищий – Бог.

Завдання філософії схоластики:

- Пізнання Бога;
- Співвідношення знання і віри;
- Співвідношення волі і розуму;
- Співвідношення загального і одиничного (суперечка про універсалії): реалізм, номіналізм.

Період кризи середньовічної філософії

- Роджер Бекон: закликав вивчати природу шляхом спостереження і досвіду; теологія вчить, для якої мети всі предмети призначені Богом, а наука – як і через що виконується це призначення.
- Іоанн Дунс Скот: на перший план висуває волю, наука є практичною, а філософія – теоретичною.
- Вільям Оккам: вивчення природи і людини можливе без теології, афоризм «оккамова бритва»: сутності не потрібно приумножувати без необхідності.
- Містичне вчення: це віра в таємничі надприродні сили, Йоган Екхарт – містичний пантеїзм (жодна річ, у якій Бог присутній, не усвідомлює його присутності – це дано лише «внутрішній людині», яка наділена душею).

Середні віки вважають «темними», своєрідним «проваллям», «зупинкою», в розвитку культури людства.

Відродження

- Рух до звільнення від панування церкви та релігії в усіх сферах людського життя;
- Повернення до античної філософії;
- У центрі уваги проблема людини - антропоцентризм;
- Гуманізм;
- Розвиток натурфілософії.

Гуманісти: Данте Аліґ'єрі, Франческо Петрарка, Лоренцо Валла, Марсіліо Фічіно, Джовані Піко делла Мірандола

Гуманістичні ідеї призвели до Реформації

- Проти монопольного становища католицької церкви та її вчення в політиці та ідеології;
- Найбільш впливовою стала в 16 столітті: Англія, Шотландія, Данія, Швеція, Норвегія, Нідерланди, Фінляндія....;
- Демократизувала церкву, поставивши внутрішню особисту віру понад зовнішніми проявами релігійності;
- Представниками реформації були: Мартін Лютер, Філіп Меланхтон, Ульріх Цвінглі, Жан Кальвін, Томас Мюнцер.

Натурфілософські концепції:

- Представники: Микола Кузанський, Філіп Теофраст, Бернардіно Телезіо, Джеламо Кардано, Франческо Патріці, Томмазо Кампанелла, Джордано Бруно.
- Пантеїзм;
- Усвідомлення нескінченості природи, Всесвіту;
- Органістичний (світ, як жива істота) погляд на світ;
- Взаємозв'язок мікрокосму та макрокосму;
- Наявність елементів діалектики;
- Звернення до магії, алхімії, астрономії.

Теїзм:

Все під Богом;

Деїзм:

Все від Бога;

Пантеїзм:

Бог у всьому

Атеїзм:

Все без Бога.

Нові тенденції в Природознавстві:

- Леонардо да Вінчі: математика найдостовірніша наука;
- Микола Коперник: геліоцентрична система;
- Галілео Галілей: деїстичне розуміння світу.

Епоха Відродження засвідчує виникнення нового світогляду, основними рисами якого є натуралізм і раціоналізм, а також має етапний історичний характер, бо створила умови для переходу від середньовічної спадщини до філософії Нового часу.

Філософія Нового часу

---

17 ст.: проблема розробки методів, шляхів і прийомів дослідження природи

- Емпіризм
- Раціоналізм

Емпіризм:

єдине джерело пізнання чуттєвий досвід (процес пізнання починається з відчуттів)

- Ф.Бекон
- Т.Гоббс
- Дж.Локк

Емпірико-сенсуалістична гносеологія:

- Дж.Берклі
- Д.Юм

Френсіс Бекон

- «Досліди або повчання моральні і політичні», «Новий Органон», «Про гідність і примноження наук», «Нова Атлантида» (видана посмертно).
- Розробляє індуктивний метод: **індукція** – це рух від одиничного до загального, від досвіду до фактів – до їх узагальнення та висновків;
- Помилкові судження («ідоли»):
  - Ідоли роду – це хибні уявлення про світ, притаманні цілому людському роду, через недосконалість людського розуму;
  - Ідоли печери - це спотворені уявлення про дійсність, пов'язані з суб'єктивністю сприйняття довкілля;
  - Ідоли площі - перешкоди, що виникають внаслідок спілкування між людьми;
  - Ідоли театру – перешкоди, породжені вірою в авторитети, стародавні традиції, хибні думки, виникають внаслідок некритичного запозичення ідей.

Томас Гоббс

- «Левіафан», «Про тіло», «Про людину».
- Створив картину механістичного світу, заперечив існування душі як особливої субстанції тіла – механістичне розуміння людини;
- Проблема наукового розуміння суспільства, держави, права, релігійної віротерпимості;
- Людське суспільство: природне («війна всіх проти всіх», «людина людині - вовк») і громадянське.

Джон Локк

- ~~«Дослід про людське розуміння», «Два трактати про державне правління», «Думки про виховання», «Розумність християнства».~~
- Критика вчення про вроджені ідеї;
- Знання походить з досвіту: зовнішнього (відчуттів), внутрішнього (рефлексії);
- Ідея відчуттів: первинні якості (густина, протяжність, фігура, рух...), вторинні якості (колір, запах, смак, звук...);
- Вперше висуває принципи поділу влади на законодавчу, виконавчу та федеративну.

Емпірико-сенсуалістична гносеологія

Джордж Берклі

- "Досвід нової теорії зору", "Трактат про принципи людського знання", "Три діалоги між Пласом та Філонусом", "Теорія зору чи зорової мови, захищена і роз'яснена", "Алкіфрон, чи дрібний філософ", "Сейріс".
- Засновник суб'єктивного ідеалізму: ототожнював властивості речей з відчуттями цих властивостей;
- "Існувати, значить бути у сприйнятті (Існувати — означає сприйматися почуттями)".

Давид (Девід) Юм

- "Трактат про людську природу", однак славу йому принесли "Есе" та 8-томна "Історія Англії"
- Скептик, агностик;
- Основою знань є відчуття, і все що ми знаємо та можемо знати – це зміст наших відчуттів.
- Вроджених ідей - неможливі, оскільки ідеї можливі лише як похідні вражень.

Раціоналізм:

єдине джерело пізнання розум (чуттєвий досвід не може забезпечити достовірність і загальне знання)

- Р.Декарт
- Б.Спіноза
- Г.Лейбніц

Рене Декарт

- «Міркування про метод», «Роздуми про першу філософію», «Засади філософії», «Пристрасті душі».
- Дуалізм: існування двох незалежних одна від одної субстанцій – матеріальної і духовної;
- Універсальний метод всіх наук – дедукція – це перехід від загального до окремого;
- 4 правила, які слід дотримуватися в процесі пізнання;
- «Я мислю - отже існую».

Бенедикт Спіноза

- ~~«Про Бога і людину та її щастя», «Богословсько-політичний трактат», «Трактат про удосконалення розуму», «Етика»~~
- Вчення про єдину субстанцію – природу;
- Пантеїзм;
- Найвища форма пізнання – інтуїція - своєрідний прискорений умовивід, виражений в особливій формі, що відображає необхідну нам інформацію про сам предмет дослідження
- Критерій істини – чіткість.

Готфрід Вільгельм Лейбніц (Ляйбніц)

- «Міркування про метафізику», «Нова система природи», «Нові дослідження про людське розуміння», «Теодицея»;
- Вчення про монади – неподільна духовна субстанція;
- Прагнув знайти компроміс між раціоналізмом і сенсуалізмом;
- «немає нічого в розумі, чого б раніше не було в почуттях... крім самого розуму (який не можна вивести з ніяких почуттів)».

Німецька класична філософія

(на межі 18-19 століть)

- Іммануїл Кант
  - Йоган Готліб Фіхте
-
- Фрідріх Вільгельм Шеллінг
  - Георг Вільгельм Фрідріх Гегель
  - Людвіг Андреас Фейєрбах (Фойєрбах)

Марксизм:

- Карл Маркс
- Фрідріх Енгельс

Загальні риси:

- Раціоналізм: переконання, що дійсність достатньо глибоко пізнати і переосмислити, щоб її виправдати;
- Критика матеріалізму 18 століття за механіцизм;
- Вироблення діалектичного методу;
- Творча активність теоретичного мислення;
- Розробка філософії історії та пошук підстав для періодизації історії;
- Критика традиційної метафізики, спроба перетворити філософію на науку.

Іммануїл Кант

- «Всезагальна природна історія і теорія неба», «Критика чистого розуму», «критика практичного розуму», «Критика здатності суджень», «Ідея всесвітньої історії».
- Родоначальник німецької класичної філософії.
- Три періоди творчості: докритичний, критичний, антропологічний.
- Творець космогонічної гіпотези: Сонячна система є продуктом поступового охолодження газової туманності. Дві сили: тяжіння і відштовхування.
- Ідея «коперніканського перевороту» у філософії: Кант проголосив, що пізнання та знання є результатом людської активності.

Пізнання:

Чуття:

- Дають матеріали пізнання
- Через чуття реальність надається

Розсудок:

- Продукує форми пізнання
- Розсудком реальність мислиться

- В теорії пізнання: розкрив взаємозв'язок чуттєвого та раціонального в пізнанні; концепція трьох сходінок пізнання: чуттєве споглядання, розсудок та розум;

відстоював агностицизм.
- Категоричний імператив «Чини завжди так, щоб максима твоєї волі могла мати також і силу ..всезагального закону»: необхідний і загальнозначущий моральний закон практичного розуму.
- У сфері естетики міркує, що таке мистецький смак.
- Вважає, що в основі історичного процесу лежать природні потреби людини.

Йоган Готліб Фіхте

- «Про оживлення та підвищення чистого інтересу до істини», «Про гідність людини», «Абсолютне обґрунтування права в дійсності»..
- Вихідний принцип «Я»: певний ідеал, тотожний поняттям свобода, воля, високі моральні норми.
- Три положення:
  - «Я» покладає «Я»
  - «Я» покладає «не-Я»
  - «Я покладає самого себе»

Як наслідок розуміння відносин суб'єкта і об'єкта пізнання.

Фрідріх Вільгельм Шеллінг

- "Ідеї до філософії природи", "Про світову душу. Гіпотеза вищої фізики для пояснення загального організму", "Система трансцендентального ідеалізму", "Бруно, або Про божественне і природне начала речей", "Філософія і релігія", "Філософія мистецтва"..
- Творець об'єктивно-ідеалістичної філософії тотожності: першоосновою всього існуючого є абсолют, тобто тотожність матерії і духу, буття і свідомості, об'єкта і суб'єкта, а також "світовий дух" як діалектичний процес еволюції природи загалом.
- Природа – форма життя розуму, вона породжує свідомість
- Походження світу з абсолюту - неможливо пояснити з раціоналістичних позицій.

Георг Вільгельм Фрідріх Гегель

- «Феноменологія духу», «Наука логіки», «Енциклопедія філософських наук», «Філософія природи», «Філософія права»
- Філософська система Гегеля – це система об'єктивного ідеалізму;
- Виходить з тотожності суб'єкта й об'єкта.
- Абсолютна ідея активна і діяльна, вона мислить саму себе:
  1. до виникнення природи і людини
  2. духовне начало, що породжує природу
  3. сфера розвитку духу

Тобто, 1) в основі світу лежить обмежене існуюче мислення – абсолютна ідея (дух, розум). 2) Реальний світ, природа, людина, суспільство являють собою інобуття абсолютної ідеї, абсолютного духу. 3) Предмет, явище в такій мірі мають буття, у такій мірі істинні, у якій вони втілюють у собі ідею.

Основні надбання

- Критика метафізичного методу та розробка власного діалектичного методу;
- Виклав головні закони й категорії діалектики, побудував енциклопедію філософських наук;
- Склав філософську систему: Феноменологія духу (опис циклу абсолютної ідеї), а саме стадії розвитку абсолютної ідеї:
  1. Природа – «Філософія природи»
  2. Історія суспільства та особи «Філософія історії»
  3. Дух (свідомість) «Наука логіки» «Філософія духу»
«Філософія релігії» «Філософія права» «Історія філософії»

Людвіг Андреас Фейєрбах (Фойєрбах)

- «До критики філософії Гегеля», «Сутність християнства», «Тези до реформування філософії», «Основні положення філософії майбутнього»
- Основою філософії є вчення про природу.
- Антропологічний матеріалізм: в центрі вчення про людину.
- Антропологічний матеріалізм був метафізичним.
- Сенсуалізм у теорії пізнання: чуттєве доповнюється раціональним і, навпаки.
- Філософія мала атеїстичний характер.
- Фейєрбах був ідеалістом.

Марксизм

- «Твори», «Капітал»....
- Представники марксизму створили діалектичний матеріалізм.
- Проблема формаційного підходу до розвитку суспільства;
- Ідея взаємозв'язку суспільного буття і суспільної свідомості;
- Виробництво – основа життя суспільства, в основі якого лежать економічні відносини;

Моделі марксистської філософії сьогодні:

- Автентичний марксизм;
- Неомарксизм;
- Критика філософії Маркса;
- Сталінізм

Сучасна філософія

---

1. Позитивізм
2. Антропологічні школи

Позитивізм

Перша історична форма: 30-40 роки ХІХ століття, засновники позитивізму О.Конт, Г.Спенсер, Дж.Мілл

Побудувати систему знання, яка буде беззаперечною і точною, та знайти науковий метод.

Розвитку природознавства, або «позитивної науки», за О. конт, сприяє застосування наукового методу, єдиного для всіх спеціальних наук. Його розробка здійснюється всередині самої науки, а не в філософії, як це було раніше, тому і сам новий метод не вважається вже філософським, він становить будівля самої науки, народжується з неї. Саме ж розвиток науки нескінченно, нічим не обмежена, є постійним накопиченням і примноженням нових знань.

Друга історична форма (емпіріокритицизм): кінець XIX століття, Е.Мах, Р.Авенаріус.

Термін «емпіріокритицизм» був введений Р. Авенаріус буквально означає «критика досвіду». Він будує свою концепцію, виходячи з теорії «принципової координації» суб'єкта та об'єкта, відповідно до якої не існує об'єкта без суб'єкта, як і суб'єкта без об'єкта.

Конт розташував науки в порядку переходу від більш загального, відносно легко вивчається і точного знання, до приватного, важчого для дослідників. В результаті визначилися дві групи наук: теоретичні та прикладні. У свою чергу, теоретичні науки він також поділив на абстрактні (загальні) і конкретні. До абстрактним наук О. конт відніс математику, астрономію, фізику, хімію, фізіологію і соціологію. Розташування наук тут не випадково: кожна наступна спирається на попередні.

Третя історична форма (неопозитивізм): 20-ті роки ХХ століття, М.Шлік, Р.Карнап, Б.Расел, Л.Вітгенштейн та багато інших.

Філософія повністю ототожнюється з методологією науки, головне завдання якої бачиться в аналізі природних і штучних мов. Неопозитивізм прагнув побудувати ідеальні логічні моделі емпірико-наукових міркувань. Він перетворює філософію в формальну логіку, де головне - аналіз мови. Аналіз розуміється як уточнення мовних виразів шляхом їх преобразовання і прояснення. Категорія «значення» є головною в неопозитивізмі, оскільки «прояснити» означає уточнити вираження. Належність висловлювань до певного класу значень здійснюється шляхом перевірки, верифікації.

Відмінною рисою неопозитивізму є його антиісторизм в дослідженні науки. Зростання знання здійснюється шляхом накопичення емпіричних даних, які можуть бути перекомпоновані завдяки створенню нових схем логічного аналізу.

Четверта історична форма (постпозитивізм) – 50-70-ті роки ХХ ст., виник внаслідок критики неопозитивізму. Критичний раціоналізм К.Поппера, прагматичний аналіз У.Куайна, Методологія науки Т.Куна та інші.

Спроба розробити конкретно-наукову методологію.

Основні ідеї:

- Послаблення уваги до формальної логіки;
- Звернення до історії науки
- Відсутність розділення емпірії та теорії, науки та філософії

Антропологічні школи

1. «Філософія життя».

Ірраціоналізм і волюнтаризм філософії А.Шопенгауера, який вважав, що розум у житті людини і у світі в цілому відіграє скромну, суто технічну роль. Основні життєво важливі процеси відбуваються без участі інтелекту.

Життєвий світ людини є нерозумним, хаотичним і єдине, що якимось упорядковує його, — це „світова воля“, і аж ніяк не розум. Шопенгауер лише висунув основні ідеї нової філософії, а всебічний розгляд дістала вона у таких школах, як філософія „волі до влади“ Фрідріха Ніцше, академічна „філософія життя“ — Вільгельм Дільтей, Георг Зіммель, Освальд Шпенглер, „творча еволюція“ Анрі Бергсона і його послідовників.

Основні питання: історія громадського життя, культура, світогляд людини, природа всього сущого, сенс людського життя.

Найвідоміша постать Ф.Ніцше та його вчення про надлюдину.

2. Філософська антропологія: М.Шелер, Г.Плеснер, А.Гелен. Створення «синтетичної» концепції людини. Основні положення філософської антропології такі: людина принципово відрізняється від тварини, по-перше, різким ослабленням функцій інстинктів, що одночасно означає різке розширення сфери його волі; по-друге, на відміну від тварини, людина "відкритий світу", він - істота духовна.

3. Екзистенціалізм: ідейні представники С.К'єркегор, Ф.Ніцше, Е.Гусерль, представники в Німеччині: К.Ясперс, М.Гайдеггер, у Франції: Г.Марсель, Ж.-П. Сартр, письменники: А.Камю, Кафка та інші.

Екзистенціалізм – це ірраціоналістична філософія, предметом розглядання якої є не об'єктивна реальність, а внутрішній світ людини. Основне завдання екзистенціалізму полягає у встановленні змісту людського існування.

Центральними проблемами цієї філософії є: проблема існування (екзистенції) людини, проблема буття людини та буття світу, проблема свободи людини.

4. Психоаналіз (фрейдизм, неофрейдизм): З.Фрейд, К.Юнг, Е.Фромм. Головна проблема несвідоме.

Структура психіки людини:

Над-я (Надсвідоме) – підпорядковується ідеалістичному принципу

Я (Свідомість) – підпорядковується принципу реальності, формується під впливом суспільства

Воно (несвідоме) – інстинкти (потяги) – підпорядковується принципу задоволення.

Психоаналіз – вчення Фрейда, система ідей, методів інтерпретації сновидінь, та інших несвідомих психічних явищ, а також діагностики та лікування різних душевних захворювань.

5. Персоналізм: Б.Боун, В.Штерн, Е.Муньє. Представники персоналізму розглядали особу як первинну реальність і найвищу духовну цінність, а світ - як вияв творчої активності верховної особи - Бога. Вони намагались поєднати сцієнтизм і антисцієнтизм, науку і релігію.

Центральним поняттям у персоналізмі є поняття особи, котру розуміють не як реальну людську особу, а як «першоелемент» буття, певну духовну сутність, якій властиві активність, воля, самосвідомість. Природа є сукупністю духовних осіб, яку увінчує верховна особа - Бог.

Персоналізм розриває поняття індивіда і особи. Якщо індивід - це людина як частина суспільства, роду, «біологічний або соціальний атом», то людина як особа стверджує себе тільки на шляху вільного волевиявлення, бо воля долає і кінцевість життя людини і соціальні перепони як би зсередини людини. Таким чином, у фундаменті вчення персоналізму лежить теза про свободу волі.

Постмодерн:

Др. пол. XX ст.: Ж.-Ф.Ліотар, Ж.Бодріяр, Ж.Дельоз, Ж.Дерріда, Р.Рорті.

Основні риси:

- Еклектичний напрямок;
- Відмова від філософії як світоглядної науки
- Основна увага приділяється письмовим текстам: «Ніщо не існує поза текстом», – Дерріда (пропонує метод деконструкції)
- Абсолютизується невизначеність, відносність істини.

Неотомізм:

Офіційне філософське вчення католицької церкви:
Ж.Марітен, А.Жільсон, Г.Веттер, а також Карел
Войтило (папа Іоанн Павло II), що написав книгу
"Діюча особа".

Характерні риси:

1. Ідейними джерелами неотомізму є вчення Фоми Аквінського
2. Предмет філософії неотомізму - буття Бога.
3. Центральним принципом неотомізму є принцип гармонії віри та розуму.
4. Мета філософії неотомізму – раціональне обґрунтування буття Бога

Отже, сучасна філософія (некласична) формується насамперед як антитеза класичній, як певне "нове філософське мислення". **Для некласичної філософії характерні такі суттєві риси:**

1. Сучасна філософія характеризується наявністю різноманітних шкіл.
2. Сучасна філософія відмовляється від раціоналізму: стає на позиції ірраціоналізму (обстоюють обмеженість раціонального пізнання, протиставляють йому інтуїцію, віру, інстинкт як основні види пізнання).
3. Більшість сучасних філософських систем має антропологічний характер.
4. У філософії XX століття спостерігається суперечливе ставлення до науки.
5. У XX столітті дістала подальшого розвитку релігійна філософія.
6. У XX столітті переважна більшість філософських шкіл і течій протистояла філософії марксизму.

Українська
філософська думка
(XI - XXI ст.)

Київська Русь:

- 1.Центральною проблемою української філософії була проблема людини і людської історії.
- 2.Філософія розумілася не тільки як теоретизування, але й як практична мораль.
- 3.Формується антропоцентричне розуміння світобудови.
- 4.Мислителі Київської Русі підкреслювали органічну єдність душі і тіла людини.
- 5.Серце є центром, завдяки якому відбувається причетність до неземного, Божественного, - митрополит Іларіон у "Слові про Закон і Благодать". (До речі, Іларіона нерідко називають першим філософом в Україні).
- 6.Характерною рисою творчості киеворуських мислителів була морально-етична спрямованість.
- 7.Історіософська проблематика

Наприкінці **XV - початку XVI ст.** центральною ідеєю був гуманізм: Юрій Котермак (Дрогобич), Павло Русин, Станіслав Ориховський.

Наприкінці **XVI – початку XVII ст.** у багатьох містах України виникають братства – релігійно-національні об'єднання.

Києво-Могилянської академії давала фундаментальну освіту з давніх і тогочасних мов, а також природничонаукові, теологічні, філософські знання. Викладання філософії в ній було відокремлено від теології.

Наприкінці **XVIII ст.** вихованець Києво-Могилянської академії **Григорій Сковорода** створив філософську систему: вчення про дві натури і три світи.

У ХІХ ст. на розвиток філософської думки в Україні важливий вплив мала діяльність **Кирило-Мефодіївського братства** - таємної політичної організації, головною метою якої була боротьба за соціальне і національне звільнення слов'янських народів. Її учасники закликали людей до об'єднання у вільну федерацію, у якій кожен народ мав би свою республіку й зміг би розвивати свою мову, культуру, традиції. Представниками кирило-мефодіївців були Т.Г.Шевченко, М.І. Костомаров й П.А.Куліш.

Світогляд **Шевченка** позначений антропоцентризмом.

Микола **Костомаров** є автором основного ідеологічного документа братства - "Книга буття українського народу". У цьому творі міститься історіософська концепція, центром якої є проблема "Україна і світ".

Пантелеймон **Куліш** вбачав місію свого життя в розвитку національної самосвідомості українського народу. В основу філософського світогляду Куліша покладений традиційний для української духовної культури погляд на людину і світ як на подвійну сутність.

Друга половина XIX ст.:

Ідея прогресу була центральною в історичній концепції **М.Драгоманова**. Українська нація шляхом самопізнання повинна досягти високого рівня розвитку національної самосвідомості й уміння затвердити своє право на існування серед інших народів.

І.Франко розробляє ідею героя, особистості, що є вільною в суспільстві, але не вільної від суспільства; ідею героя, що є носієм духу, “вічним революціонером”. Ця ідея обумовлює надалі розвиток теми “особистість і народ”, у якій він пропагував ідеал безмежної відданості народу, готовність віддати життя за його щастя. Крім того, концепція історичного прогресу Франка базується на позитивізмі й ідеях соціалізму.

Розвиток філософської думки в Україні **наприкінці XIX - початку XX ст.** позначений формуванням філософських шкіл і напрямків, що були тісно пов'язані з європейською філософією.

Важливим є внесок у розвиток вітчизняної філософської думки Б.М.Кистяківським, В.І.Вернадським, М.С.Грушевським, В.К.Винниченком: філософське осмислення дійсності.

У **20-ті роки XX ст.** активізуються зусилля українських мислителів по розробці філософії української ідеї. Центром дискусії стала концепція, запропонована **М.Хвильовим**. Він вважав за необхідне відмовитися від орієнтації на російську культуру й повернутися «обличчям» до Європи.

Характерною рисою підходу до проблеми національної ідеї, особливо в колі емігрантської молоді, починаючи з **20-х років**, була спроба вирішити її з позицій крайнього радикального націоналізму. Ця позиція представлена у творчості **Д.І.Донцова**.

Близькою до поглядів Д.Донцова є історіософська концепція **В.К.Липинського**. Центральне місце в ній займають категорії “традиція”, “аристократія”, “нація”, що трактувалися в активно-динамічній формі.

Значний внесок у вивчення глибинних факторів духовної історії України і її національної філософії зробив **Д.І.Чижевський**. Він вважав, що одним з таких факторів є національні риси українського характеру: “емоціалім”, “індивідуазм” і “плюралістична етика”, що визнає право кожного індивіда на власний етичний шлях.

Відкриття в 1944 році філософського факультету в Київському університеті і створення в 1946 році Інституту філософії АН України сприяло активізації філософського життя в Україні.

Значний внесок у розвиток філософії в Україні зробив **П.Копнін**. Його наукові інтереси були зосереджені навколо дослідження проблем логіки, теорії і методології наукового пізнання. Він акцентував увагу на гуманістичній спрямованості філософії. Це надалі сприяло плідній розробці світоглядно-гуманістичної проблематики, питань філософії культури, над якими активно працювали українські філософи з початку 70-х років XX ст.

Освоюється спадщина німецької класичної філософії.

Школа, очолювана **В.І.Шинкаруком**, здійснює глибоку розробку проблем діалектики, логіки і теорії пізнання на основі аналізу філософії Канта, Гегеля, Фейербаха й інших представників німецької філософської класики. Осмислюються досягнення зарубіжної філософії ХХ ст., зокрема, феноменологія Е.Гусерля, філософія життя, екзистенціалізм, неофрейдизм тощо. Відбулися помітні зрушення й у розробці питань з історії філософії України.

Вважається, що виникнення і розвиток філософської думки в Україні є складним та суперечливим процесом.

Онтологія як філософське вчення про буття

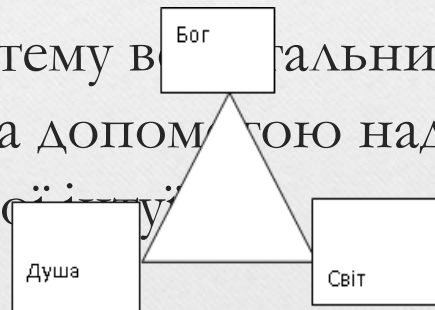
---

1. Онтологія як вчення про буття: а) Розуміння проблеми буття в історичному контексті; 2) форми буття.
2. Співвідношення категорій «буття», «субстанція», «матерія».
3. Атрибути матерії.

Онтологія — (від грец. *ontos* - суще, *logos* — вчення) вчення про буття та його принципи.

- Термін «онтологія», належить німецькому філософу Гокленіусу (1613). Остаточне обґрунтування онтологія отримала у філософії Вольфа.
- В нових онтологічних вченнях під онтологією розуміли систему взаємозв'язаних понять буття, що досягається за допомогою надчуттєвої та надіраціональної інтуїції.

Психологія філософії – вчення про душу

Філософія теології – вчення про Бога

Філософія космології – вчення про світ

Онтологія охоплює всі ці три дисципліни.

Для буденної свідомості поняття «буття» констатує існування різноманітних процесів і явищ (людей, ідей, предметів). Існувати означає мати визначеність і бути зафіксованим у думці. Таким чином, буття має 2 аспекти: 1) сутність; 2) існування.

Буття завжди окреслене небуттям.

Небуття

Буття - це існування чого-небудь взагалі.

Буття філософське поняття, що означає існування незалежного від свідомості об'єктивного світу, матерії. І таким чином, буття є первинним, а свідомість вторинною. Але, слід відрізняти буття від реальності, існування, дійсності, бо буття є найбільш конкретною та глибокою хар**Буття**стикою процесів і явищ.

Філософське розуміння проблеми буття історично змінювалося:

в **античну філософію** цю проблему ввів Парменід (5-4 ст. до н.е). в його тлумаченні буття – це Абсолютна Думка (Божество, Доля), яка упорядковує світ, забезпечує йому сталість і надійність. Парменід характеризував буття як дещо одвічне, стійке, нерухоме, яке знаходиться за світом кінцевих речей і явищ. Тривалий час у філософії існувало саме таке розуміння буття. Геракліт вважав буття таким, яке безупинно змінюється та розвивається. Ця позиція була близькою до філософії марксизму, а зараз її відстоює філософія постмодерну. Платон стверджував існування світу речей і світу ідей. Справжнє буття, за його думкою, має одвічний, незмінний світ ідей. Мінливий світ речей він відмовлявся вважати буттям і називав його світом становлення.

У Середньовічній філософії справжнім буття є Бог – творець світу і людини; у філософії епохи Відродження буття обожнювалося з природою;

у **філософії Нового часу** людське буття оголошувалось суб'єктивним, залежним від свідомості та буття самої людини (Р.Декарт «Я мислю, отже, я існую»). Філософія буття поступається у цей час філософії свободи.

У марксистській філософії буття позначає реальність, яка існує об'єктивно, поза і незалежно від свідомості людини.

У сучасній західній філософії визначальним залишається суб'єктивне розуміння буття; у філософії життя буття – це біологічне життя в його розвитку; в екзистенціалізмі – справжнім буттям є людина, для постмодерну сенс життя розкривається в спілкуванні людей.

Основні форми буття:

1. Буття природного, що проявляється в двох природах: 1) об'єктивна реальність, яка існує поза і незалежно від суспільства або сукупність природних умов існування людського суспільства; 2) сукупність штучних матеріальних умов існування суспільства, тобто речей і явищ, створених людиною в процесі перетворення об'єктивної реальності.

2. Буття соціального — система суспільних процесів, яка створюється різноманітними відносинами, які виникають між людьми у процесі їхньої діяльності (на виробництві, у побуті, родині тощо) і пов'язує індивідів та їхні розрізнені дії в єдине ціле.

3. Буття людини — це система її багатоманітних зв'язків з оточуючими. Буття людини перш за все виражається природною основою, суспільними відносинами, активною трудовою діяльністю, психікою та духовністю.

4. Буття духовного охоплює процеси свідомості та несвідомості, включаючи інформацію, яка зберігається в природних та штучних мовах. Духовне функціонує у двох основних взаємопов'язаних проявах : 1) як свідомість індивіда – потік унікальних переживань, вражень, думок, переконань та цілісних установок окремої людини. 2) як продукт духовного обміну людей, відносно незалежний від індивідів. Він втілений у суспільно значущих відносно стійких духовних утвореннях (наукових ідеях і теоріях, моральних нормах, правилах спілкування тощо), зафіксованих у наукових працях, літературі, творах мистецтва тощо.

Співвідношення категорій «буття», «субстанція», «матерія»

Субстанція (від лат. Substantia – сутність; бути в наявності) – об'єктивна реальність в аспекті внутрішньої єдності всіх форм її саморозвитку, всієї різноманітності всіх явищ природи та історії, включаючи людину та її свідомість.

Вперше це поняття виникає в Сенеки.

Філософський зміст категорії субстанція виражають два основні аспекти: 1) абсолютна самодостатність, незалежність ні від чого; 2) першопричина, першооснова всього суцього. Поняття субстанція співвідноситься з категорією буття, але ототожнювати їх не слід, бо субстанція виступає конкретизацією більш абстрактного поняття буття. Наприклад, Бог, як творець.

Матерія - ключове поняття матеріалізму. У діалектичному матеріалізмі вона визначається як філософська категорія для позначення об'єктивної реальності, тобто усього того, що не залежить від людини, її свідомості, і дано людині в її чуттєвому сприйнятті. Матеріалізм не обґрунтовує проблеми походження матерії, постулюючи її одвічність і нествореність. Матерія розглядається як незалежна першооснова всього існуючого. І в такому розумінні виступає як субстанція.

Для розуміння всього існуючого виділяють чотири причини існування речей:

- матеріальна або матерія – те, з чого виникають речі.
- формальна або форма – кожна річ є оформленою матерією. Форма є сутністю буття, перетворює пасивну матерію і робить річ саме цією річчю.
- рушійна – джерело, звідки бере початок рух та причина
- цільова, кінцева або мета – те, заради чого відбуваються всі природні явища та зміни.

- Матерія – вічна, пасивна, лише можливе буття речі, нежива.
- Форма – активна, надає речам їх дійсне буття, є сутністю буття речі, реалізація можливості закладена в матерії, робить матерію дійсністю, тобто втіленням у конкретну річ. Форма – це не якістю, не кількість, а те, що становить сутність речі, без чого її немає, її ніхто не творить і не виробляє, вона незмінна.
- З цього випливає, що життя – є прагнення матерії до оформлення, до прояву закладеної в неї ідеї сили та руху. Життя Всесвіту є прагнення проявити закладену в нього форму. Вихідним моментом життєвого процесу є поштовх, який річ отримує із зовнішнього світу для активізації внутрішніх сил речі. Первинний імпульс, що привів у рух весь світ, виходив із творчого розуму (Арістотель називає його божеством). Подальший процес створюється природнім шляхом як закономірність причин і наслідків.

Невід'ємні загальні властивості або атрибути матерії:

Рух, простір, час

- **Рух** є способом існування матерії. Матеріальний світ розвивається за допомогою рухові, тобто взаємодії речей і процесів. Взаємодія причина різноманітності речей об'єктивного світу, джерело їх змін. Тому її можна інтерпретувати як субстанцію. Рух — уможливорює існування простору, часу, матерії, взагалі світу і життя. Джерелом руху є нерухоме, на фоні якого і можливий рух, а рушійним началом Бог. Рух — це перехід чого — небуть із можливості в дійсність.

Види руху: якісний або зміна: час має тривалість і здатний до змін, кількісний — збільшення, зменшення, переміщення — просторовий рух, тобто будь — який рух відбувається тільки у просторі, час — незворотний і неперервний, та рух виникнення і знищення: простір і час розширені до нескінченності.

Простір і час є загальними формами існування матерії.

- **Простір** виражає протяжність, будову матеріальних об'єктів
- **Час** — ~~тривалість протікання процесів, послідовність зміни їх станів.~~ Кожному структурованому рівню матерії (фізичному, біологічному, соціальному) відповідають специфічні просторово- часові параметри.

Концепції простору і часу:

Реляційна: простір і час — їх відношення є граничними формами мислення про всезагальні форми буття

Субстанційна: простір і час відбуваються в межах субстанції та завдяки їй.

Свідомість як філософська категорія

---

1. Філософська сутність проблеми свідомості.
2. Свідомість, самосвідомість, мова.
3. Суспільна та індивідуальна свідомість.
4. Свідоме і несвідоме.

Історія філософії демонструє два основних способи дослідження свідомості:

- - опис феномену свідомості, тобто опис заходів, за допомогою яких предмети дані у свідомості (виділення в акті свідомості окремих послідовних етапів);
- - пояснення самого феномену свідомості, тобто того як можлива сама свідомість (чому і як виникає суб'єктивний зв'язок людини із зовнішнім світом і з собою).

Основними характеристиками свідомості є:

- відображення навколишнього світу за допомогою пізнавальних процесів (відчуття, сприйняття, пам'ять, мислення, уява)
- розрізнення суб'єкта та об'єкта
- забезпечення цілеутворюючої діяльності людини
- наявність емоційно – оцінних ставлень до всього, що відбувається навколо, до інших людей та до самої себе.

Свідомість — це вища інтегрована форма психіки, яка складається під впливом суспільно-історичних умов у трудовій діяльності людини та її спілкування за допомогою мови з іншими людьми.

Функції свідомості:

- Пізнавальна
- Акумулятивна
- Аксіологічна
- Цілепокладання
- Творча
- Комунікативна
- Регулювання

Структура свідомості

- **Відчуття** дає людині безпосереднє відображення окремих зовнішніх сторін предметів і явищ
- **Мислення** – відображення внутрішньої, сутнісної сторони предметів
- **Воля** – практичне виявлення свідомості
- **Пам'ять** – здатність запам'ятовувати, зберігати і відтворювати інформацію
- **Емоції** – суб'єктивно-психологічні переживання
- **Інтуїція** – здатність осягнення істини шляхом прямого її бачення без відповідного доказу
- **Увага** – об'єкт, що цікавить людину знаходиться у фокусі свідомості та сприйняття

Самосвідомість – це усвідомлення самого себе відносно інших та світу.

Самосвідомість появляється тоді коли людина розуміє, що образ зовнішнього об'єкту формується не тільки цим об'єктом, але й сприймаючим Я.

Акт усвідомлення об'єкту зовнішнього світу супроводжується актом усвідомлення власної участі в цьому процесі. Таким чином, людина не тільки відображає зовнішній об'єкт, але й одночасно розуміє, що це саме вона створює образ об'єкта і надає йому смисл.

Без самосвідомості, яка передбачає формування Я, тобто стану виділення людини із зовнішнього світу, свідомість неможлива.

Свідомість безумовно пов'язана з мовою.

Мова – це система знаків, використовуючи яку люди пізнають, спілкуються, а також зберігають і передають інформацію.

- природну систему знаків (зву, жест, міміка тощо)
- штучну систему знаків (мова музики, живопису, математики тощо)

Функції мови:

Номінативна (здатність називати речі і явища), пізнавальна (участь у процесі пізнання), інформативна (здатність зберігати і передавати інформацію), комунікативна (здатність спілкуватися).

Однією з обов'язкових умов виникнення індивідуальної свідомості є включення людини в світ мови.

Суспільна та індивідуальна свідомість

Свідомість унікальна, індивідуальна, особистісна. Однак, в індивідуальності свідомості завжди є деякий зміст, спільний для окремих груп або для усіх людей. Він формується стихійно, бо кожна людина належить до певної професії, класу, нації, людству в цілому, і виражає наявність в індивідуальній свідомості людини спільних з іншими людьми потреб, інтересів, установок, цілей. Такий спільний, надіндивідуальний, отже, безособовий зміст свідомості називається суспільним або суспільною свідомістю.

Суспільна свідомість, виражаючи інтереси певної соціальної групи людей, має конкретно-історичний характер, тобто змінюється з плином часу. Як правило, сильніша за індивідуальну.

Несвідоме

Поняттям «несвідоме» позначають сукупність психічних процесів, станів і схем поведінки, які не задані виразно у свідомості людей. Людині здається що вона зовсім вільно формує свої думки, хоч насправді їхній зміст визначається якимись непроясненими для її свідомості причинами. Прояснити природу несвідомого і таким чином звільнити людину від його диктату — завдання, яке ставили перед собою багато мислителів, і перш за все З.Фрейд та К.Юнг.

3.Фрейд

Фрейд сформулював концепцію індивідуального несвідомого, яка базується на уявленні про домінуючу роль біологічного, а саме інстинктів сексуального характеру в житті людини.

Фрейд виділив у людській психіці три області: Воно (несвідоме), Я (свідомість), Над-Я (засвоєні людиною культурні ідеали, норми і вимоги суспільства, - надсвідомість). Приховані детермінанти свідомості зосереджені в несвідомості у вигляді лібідо – енергії несвідомих сексуальних потягів і інстинктів, та витиснутих зі свідомості ідей. Несвідомі потяги прагнуть до задоволення, до розрядки у дійсності. Для цього їм потрібно проникнути в Я, яке управляє діями. Цьому проникненню перешкоджає внутрішня цензура – Над-Я, бо культура, за Фрейдом, ґрунтується на відмові від бажань несвідомого. Свідомість людини Я стає полем бою між Воно та Над-Я. основне завдання свідомості – знайти стан динамічної рівноваги між цими силами, інакше неминуче психічне захворювання.

К.Юнг

Юнг – учень Фрейда, створив концепцію первинного колективного несвідомого, яке тільки пізніше перетворюється в суб'єктивне та індивідуальне несвідоме окремої людини.

Колективне несвідоме постійно виробляє деякі структури і схеми, які символічно оформлюють уявлення людей. Ці схеми Юнг називав «одвічними образами» або «архетипами».

Визначальні архетипи:

1. Персона – сукупність соціальних масок людини;
2. Аніма – жіноче начало;
3. Анімус – чоловіче начало;
4. Тінь – нижча природа людини та інші.

Вони апріорні, притаманні кожній людині від народження і виражають заковану в людині деяку форму або можливість уявлень. Архетипи являються людині через сни, переживання, міфи, релігійні традиції, відхилення у поведінці. Будучи виразом загальних людських потреб, інстинктів, потенцій архетипи містять у собі величезну енергію, безособову силу.

Загалом, філософи оцінюють наявність феномену свідомості у людини суперечливо: як велике диво і як велике випробовування. Справа в тому, що завдяки свідомості людині дані не тільки радощі, але й страждання її буття в цьому світі. Ця обставина спонукає деяких людей звертатися до спокуси підміни пошуків реальних рішень проблеми свого буття штучно викликаними змінами станів своєї свідомості.

Людина як предмет філософського аналізу

---

1. Поняття «людина» в історії філософії
2. Природа, сутність і буття людини
3. Індивід, індивідуальність, особистість і суспільство

Філософи античності розглядали людину як образ Космосу, мікрокосм; соціальне і природне часто ототожнювалося.

Наприклад, Платон розумів людину як комбінацію тіла і душі (душа належала світу ідей); Аристотель наполягав на єдності душі і тіла.

У середньовічній філософії людина створена по образу і подоби Божій, має волю у виборі добра і зла, людина є особистістю.

Епоха Відродження (Ренесансу) аналізує людину як автономну істоту, живу цінність. Ідеал людини пов'язаний з утвердженням її самотності індивідуальності й одночасно універсальності. Тут виникають гуманізм і антропоцентризм, що вважають людину вищою цінністю.

Філософія Нового часу акцентує увагу на духовній цінності людини. Тут Людина – істота розумна і моральна, здатна до безмежного творчого розвитку, пізнання таємниць і законів природи, й активного використання цих знань у практичній і перетворюючій діяльності.

Гегель розвиває ідею історичності людини. Людина – носій загальнозначущого духу, суб'єкт пізнавальної та історичної діяльності, що створює світ культури.

Фейєрбах розглядає людину як чуттєво-тілесну істоту.

Маркс пов'язує сутність людини із суспільно-історичними умовами її розвитку. Суспільство детермінує властивості людини.

- Ніцше, Бергсон (філософія життя) на перший план ставлять волю та інтуїцію людини.
- **Фрейд** підносить несвідоме над свідомістю. Джерела релігії, культури та всього, що притаманне людині він бачить у несвідомому.
- **Феноменологія (Гуссерль)** прагне перебороти замкнутість особистості, вважає, що переживання спрямовані на зовнішній світ.

Людина – це біосоціальна істота, відмінною рисою якої є володіння мовою та свідомістю. Вона генетично пов'язана з іншими формами життя, але виділилася з них завдяки трудовій діяльності.

- Життєдіяльність людини є процесом свідомої, доцільної діяльності, спрямованої на пізнання і перетворення світу;
- Життєдіяльність людини є безперервним процесом задоволення, відтворення потреб, здійснюваних на основі матеріального виробництва;
- Життєдіяльність людини є процесом вільної, творчої діяльності відносно світу і самої людини.

Необхідно враховувати, що:

- По-перше, людина не може розглядатися тільки з позиції детермінованості кінцевими природними і соціальними факторами;
- По-друге, природне і соціальне не слід протиставляти або абсолютизувати;
- По-третє, соціальне не зводиться до біологічного;
- По-четверте, духовний світ людини слід розглядати не як просте відображення дійсності, а як самостійну реальність.

Таким чином, як людина, так і світ є самоцінними і служать один одному.

У суспільному житті людина є індивідом (одиничний представник людського роду без урахування його біологічних особливостей, специфіки реального життя і діяльності, тобто як знеособлена істота). В той час коли індивідуальність є неповторною ознакою людини.

На основі досвіду життя і процесу навчання людина реалізує певне соціальне начало, виявляє себе як особистість. **Особистість** – це окрема людина з певними рисами характеру, індивідуальними здібностями і схильностями. Невід’ємними ознаками особистості є розумність, володіння мовою, здатність до трудової діяльності, самостійність, прагнення до волі, оригінальність почуттів, відповідальність.

Основним видом діяльності особистості є праця. А в праці проявляються соціальні якості людини, що роблять її особистістю. У цьому аспекті можна говорити про **свободу** як характеристику сутності людини.

Свобода є пізнанням необхідності і дією відповідно до знань людини.

Свобода:

- Економічна;
- Політична;
- Духовна.

Свобода особи завжди передбачає **відповідальність** (здатність особистості приймати рішення, що відповідають обставинам, передбачати наслідки своїх дій і нести відповідальність перед суспільством, судом, керівником, Богом та іншими, або власною совістю).

Соціальна визначеність особистості знаходить своє виявлення в категоріях соціальних ролей і соціального статусу.

Соціальна роль особистості:

---

1. Особистість є трудівником
2. Особистість завжди прагне виступати в ролі власника, використовуючи для цього результати своєї фізичної або індивідуальної праці
3. Особистість завжди є споживачем вироблених суспільством цінностей
4. Особистість виконує роль сім'янина, що полягає в господарсько-побутовій діяльності і вихованні дітей
5. Особистість виконує роль громадянина відповідно до наданих йому прав та обов'язків.
6. Особистість відіграє вирішальну роль у захисті своєї країни від будь-яких форм зовнішньої агресії.

Роль особистості в історії:

- **Волюнтаризм:**

забезпечує об'єктивний характер законів суспільного розвитку і стверджує, що розвиток суспільства залежить від волі «героїв», що ведуть за собою інших. Тут проголошується ідея визначальної ролі особистості в історичному процесі.

- **Фаталізм:**

заперечує роль особистості. Вважає, що в людській історії все визначено долею, людина не здатна впливати на хід подій.

**1. Епістемологія: основні
проблеми теорії пізнання**

**2. Наука як соціокультурний
та пізнавальний феномен**

Термін "епістемологія" походить від давньогрецького слова episteme (знання). Ця частина філософії вивчає загальні риси процесу пізнання і його результат - знання.

Епістемологія – розділ філософії, в якому вивчаються проблеми природи пізнання і його можливостей, відношення знання до реальності, досліджуються загальні передумови пізнання, з'ясовуються закономірності та умови його достовірності й істинності. Основним питанням епістемології є проблема пізнання.

Пізнання – це процес цілеспрямованого відтворення дійсності в абстрактних образах (поняттях, теоріях) людиною.

- **Предметом пізнання** є властивості, відношення процесу виокремленні суб'єктом за допомогою принципів.

- **Об'єктом пізнання** є те, що пізнається (природа, суспільство, людина), тобто реальність, яка усвідомлюється як джерело пізнання.
- **Суб'єктом пізнання** називають людину або групу людей, як усвідомлюють своє незнання та ідентифікують себе як його носія; це той чи ті, які пізнають реальність (природу тощо), яка їх цікавить, бо є для них поки що невідомою.

Будь-яке знання є поєднанням двох протилежних сторін – чуттєвого і раціонального, які не можливі одне без одного.

- Чуттєве пізнання (живе споглядання) здійснюється за допомогою органів чуття – зору, слуху, дотику тощо. Здійснюється у трьох головних взаємопов'язаних формах – відчуття, сприйняття, уявлення.
1. Відчуття – відображення у свідомості людини певних сторін, якостей предметів, які безпосередньо діють на органи чуття.
  2. Сприйняття – цілісний образ предмета, безпосередньо даний у живому спогляданні в сукупності всіх його сторін, синтез певних окремих відчуттів.
  3. Уявлення – узагальнений чуттєво-наочний образ предмета, який справляв вплив на органи чуття в минулому, але вже не сприймається зараз.

- Раціональне пізнання найбільш повно виражене в мисленні (активний процес узагальнення й опосередкованого відображення дійсності, який забезпечує розгортання на основі чуттєвих даних закономірних зв'язків цієї дійсності та вираження їх у системах понять).

Виділяють 2 основні рівні мислення – **розсудок** – початковий рівень мислення, де оперування абстракціями відбувається в межах певної незмінної, наперед заданої схеми. Це здатність послідовно й коректно будувати свої думки, класифікувати й систематизувати факти.

Розум – вищий рівень раціонального пізнання, якому властиві творче оперування абстракціями та рефлексією, спрямованість на усвідомлення власних форм та передумов, самопізнання.

Основою форм мислення є поняття, судження та умовивід.

- **Поняття** – форма мислення, яка відображає загальні історичні зв'язки, сутнісні ознаки явищ подані у їх визначеннях.
- **Судження** – форма мислення, яка відображає явища, процеси дійсності та їх зв'язки.
- **Умовивід** – форма мислення, завдяки якій з попередньо здобутого знання з одного чи декількох суджень виводиться нове знання теж у вигляді судження.

Форми пізнання світу:

- що я можу знати?
- що я можу зробити?
- навіщо мені це потрібно?

Відповідно цим формам відповідають 3 види знань:

- Онтологія – це вчення про першооснови буття.
- Методологія – вивчає знання і наукову діяльність.
- Гносеологія – теорія пізнання, яка досліджує закономірності процесу пізнання.

Істина – адекватна інформація про об'єкт (ним може бути і сам суб'єкт), отримана завдяки його чуттєвому чи інтелектуальному осягненню або завдяки свідченню (повідомленню) про нього.

В межах концепцій про пізнання, вирізняють такі концепції істини:

- Кореспондентна – описує відповідність думки та висловлювання дійсному.
- Когерентна – описує узгодженість елементів, знань істини як систематизованих та доведених.
- Прагматиська – полягає в практичній корисності та ефективності чого-небудь. Тобто, істинність знань перевіряється успіхом у певній діяльності.

- Систематична – визначає істинність кореспондентних положень в межах метамови (напр.. $A \rightarrow B$).
- Операціональна – виражає (визнає) за істину наслідки вимірювання (дані експериментів).

Перші три концепції визначають істину як таку, що завжди є конкретною, вона пов'язана з конкретними умовами місця й часу. Останні дві, означають істину як таку, що не існує, а створюється.

Наука — форма духовної діяльності людей, яка скерована на отримання істинних знань про світ (природу, суспільство, мислення), на відкриття об'єктивних законів світу і передбачення тенденцій його розвитку. Наука — це процес творчої діяльності по отриманню нового знання, і результат цієї діяльності у вигляді цілісної системи знань, сформульованих на основі певних принципів. Наука є соціокультурна діяльність, своєрідне суспільне явище. Основне завдання науки — виявлення об'єктивних законів дійсності, а її головна мета — істинне знання. Критеріями науковості, які відрізняють науку від інших форм пізнання є: об'єктивність, системність, практична націленість, орієнтація на передбачення, суворота доказовість, обґрунтованість і достовірність результатів.

- Класична наука (XVII-XIX ст.) прагнула пізнати об'єкт, що досліджується, сам по собі, об'єктивно; усунути з його опису і теоретичного пояснення все, що мало відношення до суб'єкту пізнання. Представники: Ньютон, Ляйбніц, Роберваль, Бонеллі, Гук, Бойль, Левенгукта ін.
- Некласична наука (перша половина XX ст.) враховувала зв'язки між знаннями про об'єкт і характером засобів та операцій пізнавальної діяльності суб'єкту. Представники: П. Енгельмейер, М.Борн, К.Поппер, Пуанкаре, та ін.
- Постнекласична наука (з другої половини XX ст.) осмислює співвіднесеність характеру знань про об'єкт, що отримуються, не тільки з особливостями засобів та операцій діяльності суб'єкту, а й з ціннісно-цільовими установками цієї діяльності. Представники: Л.Мамфорд, Поппер, Кун Т., Тулмін, та ін.

Структура наукового пізнання:

- Знання як цілеспрямована діяльність. Тут знання розглядається як знання про різні процеси внаслідок зміни яких виникають явища та події, що не існують без цих процесів; знання за допомогою яких здійснюються зміни в процесах та способи отримання передбачених результатів.
- Знання як відображення дійсності: вони слугують людині для перетворення відомих властивостей дійсності. Тут розглядається здатність фіксації умов протікання процесів та результат цих умов, дає змогу використати знання виключно практично не потребуючи розуміння сутнісних протікаючих реальних процесів.
- Знання як усвідомлення незнання. Тут знання про своє незнання надають процесам певного значення і виражають їх певним спрямуванням.

Рівні наукового пізнання:

Наукове пізнання – це процес (система знань), який розвивається і охоплює два рівні – емпіричний та теоретичний. Емпіричний і теоретичний рівні пізнання відрізняються за предметом, засобом і методом дослідження.

- На емпіричному рівні переважає живе споглядання – чуттєве пізнання. Раціональний момент та його форми (поняття та судження) хоча й присутні, але підпорядковані чуттєвості.
- Теоретичному рівню наукового пізнання властиве переважання раціонального моменту – понять, теорій, законів та інших форм, пов'язаних з діяльністю мислення. Живе споглядання при цьому не заперечується, але стає підпорядкованим. Теоретичне пізнання відображає явища у їх внутрішніх зв'язках та закономірностях, які виявляються в результаті даних емпіричного знання.

Внутрішня структура емпіричного та теоретичного рівнів.

- Розглянемо внутрішню структуру емпіричного рівня. Він складається з двох підрівнів: 1) безпосередні спостереження й експерименти, результатом яких є дані спостереження. 2) пізнавальні процедури, за допомогою яких здійснюється перехід від дані спостереження до емпіричних залежностей і фактів.
- Структура теоретичного дослідження. Тут теж можна виділити два підрівні. Перший з них утворюють приватні теоретичні моделі й закони, які виступають як теорії, що ставляться до досить обмеженої області явищ. Другий становлять розвинені наукові теорії, що включають приватні теоретичні закони як наслідки, виведених з фундаментальних законів теорії.

Структурними компонентами теоретичного пізнання є проблема, гіпотеза, теорія, які є вузловими ланками побудови й розвитку знання.

- Проблема (в пер. задача) – форма знання змістом якої є те, що не пізнане людиною, але потребує свого пізнання.
- Гіпотеза (в пер. основа, припущення) – форма знання основою якого є, передбачення, сформульоване за допомогою певних фактів, але це знання є невизначеним і потребує доведення.
- Теорія (в пер. спостереження, дослідження) – найрозвинутіша форма наукового знання, яка дає ціле, системне відображення законних та сутнісних зв'язків певної сфери діяльності.

Методи наукового пізнання

Методом (в пер. Спосіб пізнання) називають послідовність, яка веде до передбачуваних результатів; сукупність правил дії (набір і послідовність певних операцій), спосіб, знаряддя, які сприяють розв'язанню теоретичних чи практичних проблем.

- Науковими методами емпіричного дослідження є **спостереження** — цілеспрямоване сприйняття явищ дійсності (їх опис та вимірювання), **порівняння та експеримент**, які передбачають активне втручання в процеси.
- Серед наукових методів теоретичного дослідження найпоширенішими є формалізація, аксіоматичний та гіпотетико-дедуктивний методи.

Формалізація (в пер. складний за формою)- відображення змістовного знання у формалізованій мові, яка створюється для точного вираження думок з метою запобігання можливостей неоднозначного розуміння.

Аксіоматичний метод (в пер. загальноприйняте, безперечне) – спосіб побудови наукової теорії, коли за її основу беруться аксіоми, з яких усі інші твердження виводяться логічним шляхом (доведенням).

Гіпотетико-дедуктивний метод – спосіб теоретичного дослідження, що передбачає створення системи дедуктивно пов'язаних між собою гіпотез, з яких виводять твердження про емпіричні факти.

У науковому дослідженні ще застосовують загально логічні методи та засоби дослідження: **аналіз** – реальний чи мислений поділ об'єкта на складові; **синтез** – поєднання елементів об'єкта у ціле; **абстрагування** – процес відходу від певних якостей та відносин з досліджуваного явища з одночасним виділенням подібних для дослідника властивостей; **ідеалізація** – мислительна процедура, яка пов'язана з утворенням абстрактних та ідеалізованих об'єктів, що є принципово неможливими (ідеальний газ, абсолютно чорне тіло), ідеалізація тісно пов'язана з абстрагуванням та мислительним експериментом; **індукція** – це рух від одиничного до загального, від досвіду до фактів – до їх узагальнення та висновків; **дедукція** – рух від загального до одиничного; **аналогія** – встановлення подібності, відповідності певних сторін властивостей, відношень між нетотожними об'єктами.

Щодо межі між теоретичним та емпіричним пізнанням то вона умовна та рухома. емпіричні дослідження набуваючи за допомогою експериментів та спостережень усе нових і нових даних, стимулюють просування теоретичного знання.

1. Соціальна філософія

2. Культура і цивілізація

Природа як предмет філософського дослідження

У широкому розумінні природа – це об'єктивна дійсність в усьому різноманітті її форм, тобто весь матеріальний світ, що оточує людину. **У вузькому значенні, під природою** розуміють сукупність природних умов існування і розвитку людини і суспільства (географічне суспільство). Але, коли говорять про **навколишнє середовище**, то розуміють географічне середовище у поєднанні з середовищем «штучним», тобто створеним людиною.

Залежність людини від природи є об'єктивним чинником. А суспільство є частиною об'єктивної дійсності, що відокремилася від природи.

Крім біологічних передумов, для суспільства необхідні матеріальні елементи, такі як спосіб виробництва, і духовні елементи у вигляді моральних, правових, наукових, релігійних, філософських та інших поглядів.

Тому, **суспільство** – це соціальна система, що включає в себе сукупність усіх соціальних, економічних і духовних відносин людей, що складаються на основі даного способу виробництва, способу життя і соціокультурної сфери (науки, культури, політичних, правових, етичних, релігійних та інших поглядів).

Основною формою взаємозв'язку між суспільством і природою є людська праця, коли людина регулює обмін речовиною між суспільством та природою.

Суспільство: основи філософського аналізу

Теоретичний, науковий аналіз суспільства як певної системи відбувається на основі конкретної моделі. Кожна галузь науки фактично створює свою модель (об'єкт).

- **Натуралізм** закономірності розвитку і функціонування суспільства намагається пояснити законами природи. Для них, природа і суспільство єдині, а отже немає розходжень у функціонуванні природного і соціального.
- **Ідеалізм** вважає свідомість (абсолютну ідею або комплекс відчуттів) кінцевою визначальною причиною соціального розвитку.
- **Матеріалізм** приймає за основу суспільне буття, реальний процес життя людей, який ґрунтується на певному способі виробництва, рівень розвитку культури, спосіб життя, що склався, і відповідний йому менталітет, тобто склад розуму, характер почуттів і мислення.

Специфіка соціального пізнання може бути описана так:

- У соціальному пізнанні неприпустима абсолютизація природного або соціального, зведення соціального до природного, або навпаки. Слід пам'ятати, що суспільство така ж об'єктивна реальність, як і природа, тому не можна їх протиставляти.
- Соціальне пізнання має справу з відносинами, а не з конкретними речами, тому нерозривно пов'язане з цінностями, установками, інтересами та потребами людей.
- Оскільки соціальний розвиток має альтернативи, різні варіанти свого розгортання, то одночасно існує безліч світоглядних підходів до їх аналізу.
- У соціальному пізнанні значну роль відіграють методи і прийоми дослідження соціальних процесів і явищ. Характерною їх особливістю є високий рівень абстракції.

Основна мета соціального пізнання – виявлення закономірностей суспільного розвитку і на їх основі – прогнозування шляхів подальшого розвитку суспільства. Суспільні закони, що діють в соціальному житті, власне, як і в природі, є повторюваним зв'язком явищ і процесів об'єктивної реальності.

Суспільство як система, що розвивається

Основою суспільного розвитку та суспільства є виробництво матеріальних і духовних благ.

Суспільне виробництво – це свідома, цілеспрямована діяльність суспільства з виробництва речей, ідей, відносин між людьми з метою функціонування і подальшого розвитку індивідуального та суспільного буття. Містить у собі два види людської діяльності: **матеріальне виробництво**, у процесі якого людина самостверджується практично, і **духовне виробництво**, яке є теоретичним буттям людини.

Спосіб виробництва є єдністю двох соціальних феноменів – продуктивних сил і виробничих відносин. **Продуктивні сили** відображають ставлення людей до предметів і сил природи. Їх елементами є люди (зі знаннями, досвідом, навичками тощо), засоби виробництва (знаряддя, предмети праці тощо), наука. **Виробничі відносини** – це відносини між людьми в процесі виробництва. Їх структурними елементами є відносини: виробничо-технічні, економічні, відносини обміну і розподілу (товарні, товарно-грошові).

У суспільстві є ряд соціальних феноменів, що змінюються дуже повільно: наука, культура, мова, побут, форми спільності людей.

Однією з найважливіших частин суспільства є **політична система** – це сукупність державних і громадських організацій, за допомогою яких здійснюється влада в суспільстві, а також політичних і правових відносин та відповідних їм норм. **До цієї системи входять: держава, політична партія, молодіжні організації, союзи підприємців, профспілки, релігійні організації (церква).**

Головним інститутом (установою) політичної системи суспільства є держава в єдності трьох форм влади – законодавчої, виконавчої і судової.

Політичні партії ведуть боротьбу або за завоювання політичної влади, або за удосконалення існуючого ладу в інтересах конкретних прошарків суспільства.

Союзи підприємців об'єднують ті соціальні групи, які панують в економіці, тих, кому належить більша частина суспільного багатства.

Профспілки – це організації, що мають сприяти соціально-економічному розвитку суспільства, захищати інтерес трудящих.

Відповідно політична система постійно змінюється і розвивається. Це сприяє становленню нових соціальних інститутів, що забезпечують соціальну стабільність і прогрес у розвитку різноманітних форм соціального життя.

Культура і цивілізація

Поняття культура походить від латинського «cultura» - догляд, оброблення, виховання, розвиток. Уперше це поняття зустрічається у давньоримського оратора Цицерона. Під культурою він розумів добродійний вплив, що має філософія на розум людини.

У середні віки культура ототожнювалася з особистою досконалістю людини. Відродження культурною істотою вважає універсально розвинену, діяльну людину. Починаючи з епохи Відродження поняття культури стає широко вживаним.

Культура – це специфічно суспільний спосіб життєдіяльності і саморозвитку людини.

Якщо говорити про **культуру** як сукупність цінностей, створених людиною, то розрізняють **духовну культуру** (сфера функціонування духовних цінностей) та **матеріальну культуру** (сфера виробництва і побуту).

Основні функції культури:

- Соціальна, чи гуманістична, функція виявляється у тому, що культура сприяє перетворенню, удосконаленню, гуманізації людини і відносин між людьми, а отже, - гуманізації суспільства.
- Пізнавальна функція: через культуру людина отримує знання про світ, про саму себе і про інших людей.
- Аксіологічна функція виражається в тому, що культура визначає систему ціннісних орієнтирів у житті людини і суспільства.
- Семіотична функція: культура закріплює через систему прийнятих у ній знаків і символів зміст її духовних і моральних цінностей.
- Нормативна функція: всередині культури формується регламент спілкування між людьми, норми і характер їхньої поведінки.

Поряд з поняттям культури з 18 ст. став широко вживатися відомий ще з античності термін «цивілізація» (від латинського *civilis* – цивільний, державний). Кожна цивілізація виникає на основі культури.

Цивілізація – це певний тип соціальної організації суспільства, спрямований на відтворення, збільшення суспільного багатства і регламентацію громадського життя.

Розрізняють чотири підходи до розуміння цивілізації:

- Ототожнення цивілізації і культури, тобто коли ці поняття вважаються синонімами.
- Цивілізація тлумачиться як ідеал прогресивного розвитку людства.
- Цивілізація є певною стадією в розвитку локальних культур.
- Цивілізація розглядається як якісно різні етнічні (тобто пов'язані з приналежністю до певного народу) соціальні утворення, що характеризують рівень суспільно-матеріального розвитку різних регіонів планети.

Основні концепції культурного процесу: еволюційна, дифузійна, теорія культурних циклів:

Еволюційна теорія вважає, що культури еволюціонують, нашаровуються одна на одну і можуть існувати лише шар за шаром. Еволюція в культурі і природі має спільні закономірності, але культура володіє власним енергетичним потенціалом, тому приналежність до культури, дає людині позитивний чи негативний «заряд».

Дифузійнізм як культурологічна течія виходить з того, що культура не еволюціонує, а розливається, культури здатні взаємно проникати одна в одну, утворювати культурні кола чи культурні автономії.

Теорія культурних циклів: культура представлена різними типами культур, що змінюють одна одну. Кожний тип має певну усталеність, проживає свій шлях і зникає.

Цивілізація, спрямована на володіння речовими цінностями, зводить самих людей до рівня речей, а саму свідомість — до рівня речової свідомості. Тут на першому місці стоїть не турбота про розвиток духу, творчості, гармонії, а розважальна індустрія, на основі якої існує **масова культура**, яка не стільки піднімає людський дух, скільки спрямована на утворення нових емоцій, почуттів, пристрастей.